

МАНАСТИРИ ТЕМИШВАРСКЕ ЕПАРХИЈЕ – ЦЕНТРИ ВЕРСКОГ И КУЛТУРНОГ ЖИВОТА СРБА У РУМУНИЈИ

На подручју данашње Румуније, у румунском делу Баната, простору који територијално припада Српској православној епархији темишварској, поред 56 парохијских цркава, налази се и пет манастира: Бездин, Свети Георгије (на Брзави), Базијаш, Златица и Кусић. Сваки од ових манастира има богату историју. Живо народно предање нам говори да су неки од ових манастира основани у XIII веку, док документарне потврде постоје од XVI века. У богатој историји Српске православне епархије темишварске, манастири су одувек били, а и данас су центри духовног и културног живота Срба у Румунији. Из манастирских монашких братстава потекли су многи заслужни епископи, митрополити и патријарси, који су дали велики допринос очувању верског и културног идентитета како српског тако и румунског народа. Изградњи, обнови и улепшавању ових манастира, допринели су и многи заслужни појединци, као и чланови српских властелинских породица. Ови манастири су богати иконостасима, фрескама, ризницама и библиотекама, при којима су радиле монашке и богословске школе и у новије време течајеви за појце и дечији веронаучни кампови, с циљем очувања православне вере и српског културног идентитета на овим просторима. У четири манастира се данас одвија редовни монашки и богослужбени живот и сви манастири се налазе у сталној духовној и материјалној обнови.

Кључне речи: Темишварска епархија, манастири, Срби у Румунији, верски и културни идентитет.

Увод

Прошлост Срба у данашњој Румунији део је прошлости српског народа у целини, несрећно, углавном насилно, расејаног широм подунавско–балканског, европског, па и светског простора. Истовремено, део је и прошлости Румуније, у којој се обрео стицајем околности, вековима опстајући

¹ justinegzarh@yahoo.com

² Рад је резултат истраживања на пројекту: *Истраживање културе и историје Срба у Румунији*, у организацији Центра за научна истраживања и културу Срба у Румунији при Савезу Срба у Румунији.

у једној од својих периферних али најжилавијих дијаспора. Та прошлост, разноврсна садржајем, динамична токовима, мами знатижељу како наших историчара тако и историчара из суседства, неизбежно упућених на међусобну сарадњу и уважавање у стваралачком раду (Митровић, 1997: 478).

На простору данашње Румуније (особито у румунском Банату) од старине је било Срба у мањем или већем броју. У већим масама сеобе Срба у Банат почињу после битке на Марици (1371) и Косову (1389). Већ 1404. године Срби су добили у Ковину повластице од (угарског) краља Жигмунда (Костић, 1940: 3).

Слабљење османског притиска у Подунављу након Ангорске битке 1402. године и склапање угарско–српског савезништва 1403/1404. године, оличеног у вазалним односима деспота Стефана Лазаревића према угарском краљу Жигмунду, повољно се одразило и на пограничне крајеве јужног Баната. Деспот Стефан Лазаревић је добио на управу Београд и све угарске територије јужно од Саве и Дунава. Његови поседи су били груписани у три комплекса. Један се налазио у средишту Угарске, око Дебрецина, са неколико десетина села у жупанијама Бихар и Саболч. Други део је био у Сагмарској жупанији (на данашњем тлу Румуније), са неколико десетина села и четири рударска насеља. Поседе је имао и у Бодрешкој и Торонталској жупанији. Услед ових промена дошло је до новог насељавања српског становништва у ове крајеве (Калић–Мијушковић, 1967: 83–84; Церовић, 1991: 15).

Браћа Стеван и Дмитар Јакшић су 1464. године добили властелинство у Нађлаку. Њихова добра су се налазила у Чанадској, Темишварској и Арадској жупанији, дакле у крајевима данашњег румунског Баната (Варничкић).

Турци су после освајања Будима и већег дела Угарске 1541. године, своје акције усмерили на освајање Баната (1552) и Кришане (1566), када је читав територија укључена у састав Темишварског ејалета. Срби, и поред многих невоља које су их пратиле на подручју Баната, Кришане и Ердџа, где су живели, никада се нису мирили са губитком слободе, те је турска владавина овим подручјима често била испуњена бунама и устанцима. Хришћанска војска током 1689, гонећи Турке, доспела је дубоко на подручје Балканског полуострва, све до северних делова Македоније. У јесен 1689. дошло је до противофанзиве Турака, што је условило повлачење хришћанске војске. Пошто су активно учествовали у рату против Турака, а плашећи се њихове освете, према Сави и Дунаву повлачило се преко 50.000 Срба, предвођених пећким патријархом Арсенијем III Чарнојевићем (Церовић: 1991: 49–50). Ово је била у историји позната Велика сеоба Срба.

Срби су за своје многе, махом ратне заслуге у борбама против заједничких непријатеља у бившој Хабзбуршкој монархији од аустријских и угарских владара од XIV до пред крај XVIII века, добијали разне привиле-

гије (повластице), које су сачињавале чврст правни основ положаја и права српског народа у бившој Монархији и темељ његове народно-црквене самоуправе. Борба за очување датих привилегија је у каснијем периоду била тешка и дуга (Радонић и Костић).

Са насељавањем оживела су многа места и пустаре. Срби су доказали да су способни и вредни да преживе у претешким приликама, а такође су били и добри ратници, чиме су се достојно одужили држави која их је примила. Као припадници православне Цркве, у местима где су се досељавали, поред насеља подизали су и своје прве цркве и манастире и оснивали епархије.

Срби су често били присиљени да бране свој национални и верски идентитет од утицаја Западне Европе, прозелитске католичке пропаганде и мешања са несрпским и неправославним народима. Управо на овом пољу, српска црквена организација је показала свој значај, иако је борба са државним властима и владом (било у Бечу, Будимпешти, касније на нивоу Румуније по жупанијским центрима и у Букурешту) вођена са немерљиво мањим снагама. Промене неколико државних и политичких уређења (монархија, комунистичка и демократска Румунија) имале су своје особености и последице.

Ова обимна и значајна тема кроз историјску перспективу приказује: присуство хришћанства на нашим просторима још у I веку нове ере; значај и устројство православног монаштва и Храма као места живог сусрета Бога и човека; године покрштавање Словена; значај мисионарског рада Свете браће Кирила и Методија и њихових ученика; устројство првог монаштва и манастирског живота код Срба, нарочито у доба Светог Саве које уједно важи и за златно доба развоја задужбинарства код Срба; касније немиле догађаје који су услед надирања Османлија изазвали велике сеоба Срба крајем XVII века; живот Срба у новим срединама са сународницима по први пут на новим територијама широм Хабзбуршке монархије; подизање манастира и цркава који постају места народног окупљања и духовни и културни центри. Посебно се приказује и вишевековно битисање српског народа на територији данашње Румуније и укратко, историјати свих пет манастира: Бездина, Светог Георгија (Шенђурца на Брзави), Базијаша, Златице и Кусића, који данас припадају Српској православној епархији темишварској. Ови манастири су били значајни центри духовног и културног живота Срба у Румунији.

Приликом израде овог рада, коришћена је доступна грађа из Архива Српске православне епархије темишварске (фонд Манастири), као и све расположиве књиге, монографије, зборници и часописи, с циљем да се кроз три поглавља прикажу и анализирају бројна питања из дате области.

1. Развој српских манастира и монаштва и њихов допринос очувању православног хришћанског идентитета

У нашој старијој као и новијој литератури до скоро су се углавном „прећуткивале крајеугаоне истине”- шта је Црква, црквена уметност, хришћанска симболика, богослужење, Евхаристија,³ монашки живот и све оно што проистиче из духовног и манастирског живота; шта је његова покретачка снага, извор наде и ентузијазма.

Цркве и манастири су третирани као древна (архаична) ствар, мртви споменици културе, у којима живе монаси, као чувари и кустоси средњовековних здања и ризница. Архитектура и живопис храма углавном су посматрани и тумачени по мерилима хуманистичких (антропоцентричних) схватања модерне уметности, а не као једна функционална целина намењена пре свега, православном богослужењу које је богочовечанског (теантропоцентричног) карактера. Исто тако, иконе су неретко посматране само са аспекта уметности, при чему су одвајане од богословске и литургијске функције. Икона је на тај начин тумачена ван свог природног окружења, ван Цркве.

Да бисмо боље разумели ову тематику, неопходно је упознати се и са развојем монашког живота у Цркви. Осим световњака и клира, у Цркви се током историјског развоја образовао особити ред чланова цркве, који је познат под именом *монаха* или *калуђера*. Монаси су они људи који су дали доживотне завете: уздржљивости од брачног и порочног живота, сиромаштва или одрицања сваког права личне сопствености и безусловне послушности и који живе сагласно са тим заветима. Монаштво се организовано јавило у IV веку, када је хришћанство у Византији постало државном религијом. Услед наглог и великог прилива нових чланова, морални ниво хришћанског друштва је знатно опао. Лица која су хтела да воде прави хришћански живот, била су принуђена да се повлаче у пустиње. С почетка, такви усамљеници нису имали никакве организације и звали су се *анакхорети* или *еремити*, а због строгог начина живота и *аскети*. Пошто су најбољи природни услови за овакав живот постојали у Египту, тамо је већ крајем III века постојао велики број оваквих монаха. Први оснивачи монаштва су: Павле Тивејски († 340), Пахомије Велики († 348), Антоније Велики († 356), Макарије Египатски († 390) и други. Временом су пустињаци почели живети у заједницама (киновијама). Доцније су се појавили манастири. Пахомије Велики је (око 340) први саставио правила за монашки живот која се тичу молитве, трпезе, занимања и уопште монашког живота у манастиру. Свети Василије Велики († 379) је на основу светог писма, црквених и Пахомијевих правила, још подробије формулисао (опширних 50 и краћих 313) правила монаш-

---

³ На све ове теме данас постоји мноштво литературе; овде издвајамо књигу епископа Јована Пурића, *Символ-кључ тајне* (Ниш-Београд, 2015) и у њој поглавља: Символика Светих Тајни, хришћанског храма, богослужбених одежди и свештених сасуда у Православној Цркви.

ког живота. Ова правила су постала узор за *уставе* или *типике* знаменитих источних манастира: јерусалимског Св. Саве Освећеног (из VI века) за палестинске манастире; студитског-игумана цариградског манастира Теодора Студита (VIII век) и атонског-Св. Атанасија, основатеља Атонске Лавре (X век). Ова правила и типичи служе и данас као основа уређења и живота православног монаштва (Перић, 2006: 106–111; Цисарж, 1970: 60–66).

Питање раног хришћанства на Балкану и у Подунављу, са његовим материјалним и писаним траговима, привлачило је одувек пажњу многих истраживача. На самом почетку историје Хришћанске Цркве, у канонским књигама Новог Завета, срећемо прве хришћанске заједнице и општине на самом југу Балканског полуострва. Неке од посланица Светог апостола Павла (Коринћанима, Солуњанима, Титу-епископу на Криту и Филипљанима) упућене су, половином I века, црквеним општинама на Балкану, које је овај апостол и основао на свом Другом мисионарском путовању (49–53). Крајњи југоисток европског континента, већ на самом почетку нове, хришћанске ере обраћао се дакле, Хришћанству. Отуда се с правом може констатовати да простори Балканског полуострва имају Цркву из апостолског времена и апостолског порекла (Поповић, 2004: 6).

Срби су дошли на Балканско полуострво као многобошци. О њиховој старој вери се зна врло мало. Та је вера „била основана на поштовању природних сила, а добијала је свој израз у разним обредима, који су имали у себи много мистичних, патријархалних и наивно-побожних црта. Хумане црте старе словенске религије биле су необично развијене и истакнуте у веровањима нашега народа и чиниле су главно обележје религиозног живота код Срба пре примања хришћанства“ (Станојевић, 1934: 15).

Покрштавање Срба је вршено постепено и у склопу дугог процеса покрштавања осталих словенских племена на Балкану. Населивши се, они су дошли у једну средину, која је била христјанизирана, у којој је долазило и до неизбежног мешања, те су српска племена истовремено била изложена утицајима два хришћанска предања-западног (Рим) и источног (Цариград). О *званичном* покрштавању Срба оставио је Константин Порфирогенит (913–959) *два сведочанства*. По *првом* сведочанству, мисионаре (латинске свештенике) је послао цар Ираклије (610–641), а по *другом* цар Василије I Македонац (867–886) који је довео православне византијске мисионаре (879). Успех овог другог покрштавања Срба омогућен је и појавом рада Свете браће Кирила и Методија и њихових ученика, Климента, Наума и осталих (узима се да је иза Методија остало око 200 ученика, од којих се један део нашао и на Балкану). Стварање словенског писма и превођење светог писма и богослужбених књига са грчког на словенски језик омогућило је да се и широке словенске масе више заинтересују за хришћанство и да га почну боље схватати. Управо ће Св. Климент (890) и Св. Наум (900) на обалама Охридског језера поставити темеље словенског монаштва, што је озна-

чило и почетак нове хришћанске цивилизације међу балканским Словенима (Слијепчевић, 1991: 23–37).

Своју потпуну афирмацију међу хришћанским цивилизованим народима Византије и западне Европе Срби ће доживети у време Светог Саве (крај XII и прва трећина XIII века). Одласком у монаштво најмлађег сина српског владара Стефана Немање-Растка (Св. Саве), затим касније самога Немање (у монаштву Симеона) и његове супруге Ане (у монаштву Анастасије) дошло је до велике популаризације монаштва и заживљавања духовног живота код Срба. Свети Сава оснива нове, обнавља старе и врши потпуну обнову живота у српским манастирима. У жељи да их што више приближи светогорском предању он у њих уводи светогорске типике. Од овог времена у Србији превагу односи киновијско (општежитељно) монаштво над пустињачким.

При организацији Аутокефалне СПЦ (1219), Свети Сава је посебну пажњу посветио и оживљавању манастирског живота у ондашњој српској држави. У својој визији Цркве Свети Сава у монасима види утемељење и стубове исте. Један је циљ-задобијање Царства небеског, а различити су путеви. Монаштво управо представља онај бескомпромисни део хришћана, спреман за највеће подвиге ради Христових обећаних дарова. Мисионарским радом Светог Саве у Србији и његовом организацијом Аутокефалне српске цркве, Србија ће се и дефинитивно одредити за Православље. То је истовремено значило и прихватање свих уметничких кодекса Истока при грађењу и улепшавању храмова, а за потребе православног богослужења. Постоји суштинска повезаност између храма и хришћанског живота, његовог учења и праксе. Храм својом архитектуром и орјентацијом, а посебно иконографијом и фрескописом, изражава кроз естетске симболе основна хришћанска схватања о Богу, човеку и свету.

Чин подизања, осликавања и опремања цркве био је посебан белег и потврда највишег степена религиозног понашања, како личног тако и општег. Било је то остварење односа према Богу и будућем животу, с циљем спасења и тиме испуњење највеће и најзначајније врлине за хришћански свет-љубави, која је подједнако подразумевала богољубље и љубав према ближњем, а све у смислу залога сопственог примерног живота. Ктитори и задужбинари манастира у Србији (и шире) били су српски владари (мушког и женског рода): цареви, краљеви, деспоти, властелини, монаси и многи други појединци.

Настављачи светородне династије Немањића, особито краљ Милутин, а потом кнез Лазар и његови наследници, непрекидно су, током више од два столећа средњовековне државе, истрајавали на подизању задужбина. Пример који је долазио са трона следили су црквени великодостојници, властелини и удружени сиромашни житељи сеоских заједница. Ни у столећима турске и аустријске власти тај особени полет у Србији (и ван ње) није утих-

нуо. Смањивале су се димензије богомоља, али не и посвећеност народа својој вери; мењале су се разне архитектуре и језик слике, али не и смисао порука које су саопштавали.

Појавом сеоба и пресељењем дела српског живља из отаџбине у северне и западне области - касније територија новоуспостављене Карловачке митрополије, остала је тежња Срба да и у нове крајеве пренесу свој традиционални градитељски и уметнички изражај. Доследност Срба православном и предањском схватању Цркве видимо у подизању манастира и храмова у новој средини где су се доселили: Фрушкогорски манастири, затим подручја данашње Мађарске, Румуније и остала. Све нове задужбине су задржале обележја сведњовековне основе, док су им нека правила и каснији утицаји и нова уметничка стремљења била наметнута од стране нове власти и времена. Одмах по ослобађању Србије од Турака кренуло се, сходно могућностима, и у обнову и подизање нових храмова (Поповић, 2007: 5–9; Продић, 2014: 195–199; Сајловић, 2003: 11–13; Стевовић, 2003: 379).

2. Српска православна Епархија темишварска

Још није утаночено када је тачно установљена Темишварска епархија. Писани трагови досежу до XVI века, када се јавља у опсегу српске Пећке патријаршије. „Половином XVII века на тлу средњовековне Угарске, тада под Османлијама, под јурисдикцијом Пећке патријаршије је било седам српских митрополија: Београдско-сремска, Будимска, Сигета и Печуја, Пожешка, Темишварска, Сегединска, Липове и Ђуле (Давидов, 1990: 48; Зиројевић, 1984: 86,119; Тричковић, 1980: 125–134).

Од 1608. године познато нам је име темишварског митрополита Неофита. На њеној садашњој територији постојало је неколико српских епархија (Липовска, Јенопољска, Бечкеречка и Арадска). Временом су се оне нашле у саставу Темишварске епархије, изузев Арадске, која је иступањем Румуна (1864) из састава Карловачке митрополије, постала румунском епархијом и саставним делом новоосноване Сибињске митрополије. Раније „након спајања двеју српских митрополија, Београдске и Карловачке (1726), Темишварска епархија се нашла у саставу обједињене Београдско–карловачке митрополије. Након избијања Аустро–турског рата (1737-1739) који је окончан Београдским миром (1739), Темишварска епархија је прикључена Карловачкој митрополији“ (Пузовић, 2017: 35–51), којој је припадала до 1920. године, од када је услед уједињењења свих православних области у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца део једне аутокефалне уједињене Српске православне Цркве.

Након распада Аустро–Угарске монархије 1918. године, подручје Темишварске епархије се нашло на територији трију држава: Румуније, Краљевине СХС, а неколико парохија и у Мађарској. Актом бр. 254/7 од

20.12.1919. епископ вршачки Гаврило (Змејаљновић) уступио је Темишварској епархији у Румунији део Вршачке епархије са територије Румуније.⁴ Након политичке поделе Баната између Румуније и тадашње Краљевине СХС (1920. и 1924), извршена је и црквена подела (Бугарски, 1995: 11–17; Вуковић, 2011: 288–392).

Дана 29.12.1931. на основу новодонесеног Устава СПЦ, тадашњи Епископ темишварски др Георгије (Летић), спровео је одлуку Светог Архијерејског Синода бр. 4507, којом су делови Темишварске и Вршачке епархије, који се налазе у румунском делу Баната, сједињени у једну Епархију темишварску са седиштем у Темишвару, која је од тада у потпуности преузела духовну бригу о српским православним верницима у Румунији, што је случај и данас (Качарић и Кокотовић, 2013: 9).

Темишварска епархија на крају 2021. године је имала: три архијерејска намесништва (Арадско, Соколовачко и Темишварско) и у њима 56 цркава и парохија, 5 манастира, 44 активних свештеника, 8 пензионисаних, 2 ђакона, 4 свештенмонаха, 1 монахињу, 1 искушеника, 1 искушеницу, и према последњој епархијској статистици, око 13.200 пунолетних верника (АСПЕТ).

3. Манастири Темишварске епархије - центри духовног и културног живота Срба у Румунији

У преко хиљаду протеклих година у Банату је постојало преко педесет манастира. Више од половине ових монашких станишта угасило се и нестало још током средњег века. Један од најистакнутијих био је Ченад, у горњем Банату на Моришу. Нижу се Мајдан, Бисера, Келмак, Булчи, Серег, Пинкота, Рахонца, Галад, Охтум, Канија, Пардањ, Темпес, Оршава, Лугош, Варадија... За нестанак многих била је умногоме злокобна још татарска најезда, доприневши све наглашенијем повлачењу граница сурета источне и западне хришћанске цивилизације. Осека католичанства ка горњој Угарској отворила је пут обновљеној плими православља у њена јужна подручја. Дипломатске мисије водиле су почетком XIII века светог Саву у Будим и преко Баната. Предања тврде да је у тим приликама основао и прве српске православне манастире. Историјски поузданији подаци о њима потичу из краја XIV и с почетка XV века. Српски деспоти и властела, од Стефана Лазаревића до последњих Бранковића, сасвим су извесни банатски задужбинари. Два извора се истичу важношћу за понирање у прошлост банатских светилишта. То су турски порески документи и *Катастих*, попис цркава и манастира на подручју Пећке патријаршије из краја XVIII века⁵. Међу овим

---

⁴ Територија данашњег архијерејског намесништва соколовачког и у њему 12 парохија и 3 манастира у тзв. Клисуре и Пољадији.

⁵ Поповић и Матић, 1933: Д. Поповић и С. Матић, *О Банату и становништву Баната у 17*

драгоценим архивским хартијама су се нашли и српски манастири и парохијске цркве у Банату, који су у даљем периоду услед разних историјских (не)прилика, промена државних уређења и свега осталог, били сведоци разних и сложених борби за опстанак.

Српски Манастири у Банату уопштено важе за центре и расаднике православне вере, писмености и осталих облика културе нашег народа и као такви представљају споменике непроцењиве вредности (Јовановић, 2000: 7–11; Церовић, 1991: 39–40).

Ако тражимо изворну духовну истоветност (идентитет) српскога народа, најбоље ћемо је наћи и препознати у православном Хришћанству, односно у Манастирима као местима монашког духовног наслеђа и његовог најбољег и најоригиналнијег израза. Поред монаха у манастирима су битисали и стварали и многи појединци који су дали свој допринос развоју: писмености, духовне и грађанске културе, грађевинарству, православне хришћанске уметности у иконопису и фрескопису, поезији, обичајима, фолклору и осталим видовима културе.

Разне промене друштвеног, политичког и црквеног живота на простору где Срби живе на територији данашње Румуније већ више векова уназад, имају своје историјске особености. Српски манастири су једни од центара где су се ти процеси и одвијали. Темишварска епархија на свом подручју данас има пет манастира: Бездин, Светог Георгија (Шенђурац на Брзави), Базијаш, Златица и Кусић.

3. 1. Манастир Бездин

Први поуздани помен манастира Бездина је запис у Псалтиру Божидача Вуковића из 1539. године: *Ва име Отца и Сина и Света Духа. Да се има знати каде поче се манастир Бездин правити: от созданија мира 7048, Рождества Христова 1539, и нарече се храм Ваведеније Богородици, настојанијем Јоасава Милутиновића, архимандрита, и са помошчију васеја брати и християна, при мене иконому Леонтију Богојевићу, јеромонаху. Постојање архимандрита, економа и братије несумњиво сведочи о постојању организоване монашке заједнице пре 1539. године.*

Манастирска црква је изграђена у традицијама постморавске, касно-средњовековне архитектуре и такав облик је задржала све до обнове у XVIII веку, када је прво призидан високи торањ звоника (приликом чега су кубе и звоник добили барокизиране извијене лимене капе), а потом је, 1781. цела грађевина премоделована. У основи црква је добила и велике барокне прозоре и пробран архитектонски украс на фасадама.

Први слој живописа у манастирској цркви потиче из 1592. године. Група живописаца коју је предводио Андреја Андрејевић обновила је четрде-

---

веку/Опис Катастрога, стр. 194-224. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија (https://www.rastko.rs/rastko-ro/istorija/popovic-matic-banat_c.html)

сетих година XVIII века тешко оштећен живопис. Сликарство овог слоја добро је сачувано и показује иконографске и стилске утицаје првобитног слоја из XVI века јер се сматра да је Андрејевић у договору са наручиоцем поновио концепцију и композиције претходног живописа.

Манастирско братство је 1753. године ангажовало Стефана Тенецког да изради нови иконостас за цркву. О овом иконостасу сада сведочи само опис из Инвентара из 1785. године. После обнове 1781, Манастир ангажује вајара Аксентија Марковића и сликара Јакова Орфелина да израде нови целокупан мобилијар: иконостас, тронове и певнице. Радови су завршени 1802. године. На основу пописа културних споменика у Румунији из 1953. манастир је проглашен за историјски споменик.

У новије време, 1922/23. године у манастиру је радила Монашка школа, која је Темишварској епархији изнедрила 16 младих монаха. Године 1953. у манастиру је отворена Појачка школа, која је годину дана касније прерасла у Српску богословију, а ради бољег функционисања премештена у Темишвар. Од 1998. у манастирима Светог Георгија и Бездину, касније у Златици и Базијашу, успешно раде летњи дечији духовни кампови и Појачка школа, кроз које је прошао велики број деце из свих српских парохија, као и заинтересовани свих узраста за учење црквеног појања и ван Темишварске епархије. (Јашин, 2020: 155–170).

У богатој историји манастира, забележен је велики број значајних манастирских старешина и чланова братства, које је изнедрило 13 архијереја Српске цркве, од којих су двојица били и српски патријарси: Самуило (Маширевић, 1834/39), потоњи епископ темишварски, затим (1864/70) митрополит карловачки и патријарх српски Викентије (Проданов), потоњи епископ злетовско-струмички и патријарх српски (1950/58)

Манастир је од 1995. године у сталној (сходно могућностима) духовној и материјалној обнови. Он својим богатим историјским, уметничким и културним изузетностима, какав је свенародни култ поштовања иконе Богородице Бездинске, раније Винчанске, у новије време и исповедника православља протосинђела Кирила Цвијетковића (1791-1857), припада реду најзначајнијих светилишта и духовних ризница српског народа у Румунији (Бугарски и Степанов, 2008: 148–154; Радовановић, 2013: 47–49).

3.2. Манастир Светог великомученика Георгија (Шенђурац на Брзави)

Историја и трајање манастира Светог Георгија далеко су обимнији и дужи у предању него у писаним изворима. Предање говори о настанку манастира у VIII веку, а старији извори га везују за XV век (1487. г.) као задужбину српских деспота, браће Ђорђа и Јована Бранковића, који су манастир обдарили и потребним поседима и имањем. Познато је и име првог игумана Аристарха (од 1487-1492).

Других података о манастиру нема све до 1660. године, када су манастир посетили пећки монаси и сакупљајући милостињу, записали као приложнике игумана Јосифа и монаха Симеона.

Садашња манастирска црква је изграђена у периоду 1793/94. године за време темишварског епископа Петра (Петровића), трудом игумана Августина Петровића и братства. То је једнобродна грађевина са припратом и звоником на западу, кубетом над солејом и пространом олтарском апсидом. Зидове храма је 1799. осликао Павле Ђурђевић. Исте године је сомборски дуборезац Аврам Манојловић отпочео радове око израде раскошног дубореза на иконостасу, певницама и троновима. Иконопис (настао у периоду 1803/04) је рад даљског сликара Јована Исаиловића Старијег и његовог помоћника Григорија Јездимировића. Манастирска црква и иконостас су генерално обновљени после 2000. године.

Познато је око 110 имена манастирских старешина. Манастиром су управљали, између осталих, у чину архимандрита, Герасим (Адамовић 1779/83), потоњи епископ ердељски и Самуило (Маширевић 1834/39), потоњи епископ темишварски, затим митрополит карловачки и патријарх српски. Од 1803/34 у манастиру је живео знаменити архимандрит Павле (Кенгелац): теолог, рационалиста, научник, природњак и историчар, писац *Јестествословија* (1811) и *Всемирнаго сбитијасловија* (1821).

Највећи део конака је изграђен 1766. прилозима темишварског епископа Викентија (Јовановића Видака) и темишварских грађана. Духовна и материјална обнова манастира траје и данас (Бугарски и Степанов, 2008: 162–166; Радовановић, 2013: 67–69).

3.3. Манастир Базијаш

За овај манастир се каже да је био метох манастира Жиче, што има основа јер се везује за долазак Светог Саве у Угарску 1220. године, када је свакако био праћен својим жичким монасима (и Савиним биографима) који су присуствовали склапању мировног споразума са угарским краљем Андрашем II,⁶ када је по предању Свети Сава основао и манастир Базијаш и у њему оставио из своје пратње неке монахе из манастира Жиче. Ови монаси су Базијаш, као што је и Жича, одакле су дошли, посветили Вазнесењу Господњем. Подигнут на простору који је касније обиловао ратним сукобима, на граници отоманског и аустријског царства, манастир је у више наврата био спаљиван и рушен, приликом чега је трајно уништена стара манастирска архива, али и обнављан. Обнову су помогли многи дародавци, кнез Милош Обреновић, породица Спирта из Земуна, али и кнез Михајло Обреновић и кнегиња Јулија. Писани документи о манастиру потичу од друге половине XVI века. О времену XVIII века сведочи једино чудотворна икона

⁶ Андраш II (мађ. András, *Естергом, 1177. † Јегра, 21.9.1235.), угарски краљ (1205. - 1235.) из династије Арпадовића.

Богородице Тројеручице, сазаписом да је приложена 1779. године. Црква је обнављана: 1721, 1860/61, 1933/36, 1980/82, 1992/98. Последња генерална обнова је била 2018/19. године (Бугарски и Степанов, 2008: 162–166; Лупуловић, 2000: 45–47; Радовановић, 2013: 57).

3.4. Манастир Златица

Најстарија штампана, кратка монографија о манастиру Златици, писана на црквенословенском језику је дело месићког архимандрита Викентија Љуштине из 1798. године у којој он наводи: „По општем казивању свега нашег православног народа у Банату и по повести коју предањем чува братство овог манастира, зачетак овог манастира приписује се Светом Сави архиепископу српском...као што је многе архијереје посветио, тако је и цркве и манастире саздао, међу којима је подигао и овај манастир Златицу... и некога побожног јеромонаха Јоаникија произвео за игумана” (Љуштина, 1798 [2008]: 17–18). Првобитна црква је била посвећена светом Сави Освећеном, а касније Светом Сави српском.

Први поуздани помени манастира су из половине XVI века и везују се за страдање од Турака 1552. Следећи поуздан помен је из 1718. када га Турци у одступању из Баната поново спаљују. Обнову манастира и зидање нове (данашње) цркве, на новом месту, организовао је вршачки епископ Јован (Георгијевић), о чему говори плоча у цркви о почетку изградње 1760. и освећењу 1770. године. Манастир је поново страдао од стране Турака 1788, после чега је делимично обновљен да би поново страдао 1848. у Мађарској револуцији. Следеће обнове су биле 1860/61, 1914, 1928, 1934. Године 1949. манастирско братство је принудно исељено у манастир Базијаш, а у Златицу се уселила граничарска јединица, која је у конацима боравила до 1964. године. После напуштања војске, конаци су били неупотребљиви за боравак. Дана 22. септембра 1996. године, одслужена је прва литургија у манастиру, чиме је благословом епископа славонског и администратора темишварског г. Лукијана започета обнова манастира, која траје до данас. У међувремену је генерално обновљена манастирска црква, конак и остали објекти, насељено стално монашко братство, које врши редовна богослужења. Од година последње обнове је као манастирски саборни дан одређен празник Видовдан као место народног окупљања (Бугарски и Степанов, 2008: 156–159; Ђурковић, 2000: 49–50; Поповић, 1996: 292; Радовановић, 2013: 65).

3.5. Манастир Кусић

Предање датира оснивање манастира Кусића у крај XV века и приписује га као задужбину деспоту Јовану Бранковићу. Новија археолошка открића из 1991. године, дају снажну потпору предању, јер су испод пода данашње цркве посвећене Рођењу Пресвете Богородице, пронађени остаци старије, мање крстообразне грађевине. Први опис цркве је из 1771, а из њега

сазнајемо да је зидана каменом, са сводом од опеке. Обновљана је 1725. настојањем и трошком кусићког обр-кнеза Вулина Николића. Турци су спалили манастир 1788, те је остао у рушевинама до 1890. Поново је обновљан 1928/30. Манастир је после Другог светског рата поднео несрећне околности великог броја српских богомоља. Будући уз саму границу Румуније и Југославије, не само да се у њему није могло живети, него је био онемогућен и сам приступ. На пољадијској ветрометини је пропало оно што је муком обновљано; шездесетих година прошлог века је пропао кров, те су почетак археолошких ископавања 1991. дочекали једино торањ и зидови. Последња генерална обнова је била 2002. године. Током 2021. године је сазидан нов манастирски конак за будуће монашко братство (Бугарски и Степанов, 2008: 160–161; Радовановић, 2013: 63).

Закључак

Српски народ који живи више векова у данашњој Румунији, преживео је веома тешке периоде историје: сеобе, ратове, политичке и државне промене. У свим овим (не)приликама показао је умеће преживљавања и прилагођавања, уз очување своје етничке и верске посебности и идентитета. Као наслеђе историјских и политичких прилика живота српског народа на широком простору некадашње Аустроугарске монархије, Краљевине Румуније и осталих државних уређења, народима савремене Европе и света, сведочи покретна и непокретна баштина – многи српски храмови, манастири, иконе, портрети, књижевна остварења и остала културна и уметничка достигнућа.

Проблеми асимилације и акултурације, данас су највећа претња за опстанак Срба у Румунији, о чему нам понајвише говоре и непријатне бројке на пописима, негативни природни прираштај, депопулација и старост српске заједнице, као и савремене миграције у друге европске државе. Српске институције и Епархија темишварска, нарочито последњих деценија, различитим активностима настоје да оснаже и ојачају осећај припадности, идентитета и заједнички раде на опстанку српске заједнице. Да ли ће у томе успети, питање је времена (Стојановић, 2019: 193–213).

Сходно историјским и политичким (не)приликама сви српски манастири (па тако и они у Румунији) одувек су били значајни центри верског и културног живота свог народа. Монаштво у њима никада није губило из вида своје основне циљеве: лично посвећење кроз испуњавање добровољно положених монашких завета, али уједно и просвећивање свог народа. Од самих својих почетака српско монаштво је било носилац просвете и просвећености. Раније, у периоду Немањића манастири су били носиоци интелектуалног елитизма Србије, државне идеологије и књижевног прегалаштва, а у време турског ропства при манастирима су радиле основне школе где

је негована српска књига и где се народ описмењивао и учио о својој вери. И данас, у савременим приликама наши манастири такође имају своју просветитељску, културну и харитативну мисију. У времену богооуђености и српско монаштво (такође као и његов народ невелико по броју) и разасуто по разним деловима и рубовима српства (па и у Румунији) труди се да истраје на светосавском путу. Српска православна црква види опстанак свога народа кроз актуелизацију здравог евхаристијског живота и светоотачке мисли, као и новом преиспитивању традиционалних вредности српског идентитета. Укратко, то представља покушај да се на савремени начин из живота Цркве нађу облици отварања, сведочења и служења своме народу (Сајловић, 2003: 11–13).

Предочавањем и груписањем често неприступачних података од значаја за закључивање, у раду су укратко дати најзначајнији подаци из богате и разнолике историје Епархије темишварске и њених пет манастира, средишта духовног и културног живота Срба у Румунији.

Извори и скраћенице

АСПЕТ – Архив Српске православне епархије темишварске – Темишвар
ГЦЧПСЕТ – Гласник, црквени часопис Православне српске Епархије темишварске
СПЦ – Српска Православна Црква

Литература

- Бугарски и Степанов, 2008: С. Бугарски и Љ. Степанов, *Историјски и културни споменици Срба у Румунском Банату*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Бугарски, 1995: С. Бугарски, *Српско православље у Румунији*. Темишвар, Београд, Нови Сад: Православна српска епархија темишварска, САНУ, Прометеј.
- Варничкић, М. *Стефан и Димитар Јакшић*. <http://www.srpskilegat.rs/stefan-dimitar-jaksic>, (приступљено: 20.1. 2022).
- Вуковић, 2011: С. Вуковић, *Изабрани богословско-историјски радови*. Крагујевац: Каленић.
- Давидов, 1990: Д. Давидов, *Споменици будимске епархије*, Београд: Просвета.
- Ђурковић, 2000: М. Ђурковић, Манастир Златица- нови сјај старог храма, у, *ГЦЧПСЕТ*, Темишвар, стр. 49–50.
- Зиројевић, 1984: О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд: Историјски институт.
- Јашин, 2020: С. Јашин, Школовање парохијског свештенства и монаштва Епархије темишварске: историјски пресек, у: *Култура Републике Србије и Срба у Румунији*, Београд: Институт за међународну политику и привреду, стр. 155–170.

- Јовановић, 2000: М. Јовановић, *Српски манастири у Банату*, Београд: Драганић; Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика (Библиотека: Наслеђе).
- Калић-Мијушковић, 1967: Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*. Београд: Српска књижевна задруга.
- Качарић и Кокотовић, 2013: Н. Качарић и Б. Кокотовић, *Шематизам Српске православне Епархије банатске*, Вршац: Епархијски управни одбор Српске православне Епархије банатске.
- Костић, 1940: С. Костић, *Срби у Румунском Банату: историјски, бројни, економско-привредни преглед*. Темишвар: Дојна.
- Лупуловић, 2000: В. Лупуловић, Манастир Базијаш- историјски преглед, у: *ГЦЧПСЕТ*, Темишвар, стр. 45–47.
- Љуштина, 1798: В. Љуштина, *Кратка повест о обитежителном манастиру Златици*, (фототипско издање, Нови Сад: Прометеј, 2008).
- Митровић, 1997: М. Митровић, приказ: Темишварски зборник, св. 1. у: *Историјски часопис 42-43*, 478–480.
- Перић, 2006: Д. Перић, *Црквено право*, Београд: Правни факултет Универзитета, Центар за публикације.
- Поповић и Матић, 1933: Д. Поповић и С. Матић, *О Банату и становништву Баната у 17 веку/Опис Катастига*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија. https://www.rastko.rs/rastko-ro/istorija/popovic-matic-banat_c.html
- Поповић, 1996: В. Поповић, *Српски споменици у Румунији*, Суботица: Суботичке новине.
- Поповић, 2007: Р. Поповић, Православље и српски духовни идентитет, у: *Српска Црква у историји (збирка студија из историје Српске Православне Цркве)*, Београд: Академија Српске Православне Цркве за уметност и конзервацију.
- Поповић, 2004: Р. Поповић, *Хришћанство на тлу источног Илирика пре досељења Словена*. Београд.
- Продић, 2014: С. Продић, *Монашки живот у средњовековној Србији*. Шибеник: Епархија далматинска.
- Пузовић, 2017: Љ. Пузовић, Границе, насеља и парохије Темишварске епархије (1716–1779): прилог проучавању историје православља у Банату, у: *Зборник Матице српске за историју 96 (2/2017)*, 35–51.
- Пурић, 2015: Ј. Пурић, *Символ-кључ тајне*. Ниш-Београд: Одбор за просвету и културу Епархије Нишке, Институт за теолошка истраживања Правословног богословског факултета.
- Радовановић, 2013: Д. Радовановић, текст и легенде у фотомонографији: *Станко Костић-Српске светиње у Румунији*, Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, (Београд: Цицерио).
- Радонић, Ј., и Костић, М. *Инвитаорија цара Леополда I и привилегије српске*. https://www.rastko.rs/rastko-hu/istorija/istorija/Radonic_Kostic_Seobe.html, (приступљено: 22. 1. 2022).

- Сајловић, 2003: М. Сајловић, Увод, у: *Водич: пут православних манастира и црква Србије и Црне Горе*. Београд: Дехин.
- Слијепчевић, 1991: Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве*, књ. 1 (Од покрштавања Срба до краја XVIII века), Београд: БИГЗ.
- Станојевић, 1934: С. Станојевић, О српској култури у средњем веку (*Из наше прошлости*, књ. 1), Београд.
- Стевовић, 2003: И. Стевовић, Слово о књизи, у: *Водич: пут православних манастира и црква Србије и Црне Горе*. Београд: Дехин.
- Стојановић, 2019: И. Ј. Стојановић, Положај српске националне мањине у Румунији, у: *Радови филозофског факултета-часопис за хуманистичке и друштвене науке*, Пале: Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет, бр. 21, 193–213.
- Тричковић, 1980: Р. Тричковић, Српска црква средином XVII века, у: *Глас Српске академије наука и уметности*, СССХХ, Одељење историјских наука, 2, Београд, 125–134.
- Церовић, 1991: Ј. Церовић, *Срби у Румунији*. Нови Сад: Мисао.
- Цисарж, 1970: Б. Цисарж, *Црквено право I (општи део и организација Цркве)*, Београд: Свети архијерејски синод СПЦ.

Ivan (hegumen Justin) Stojanović

MONASTERIES OF THE TIMISOARA DIOCESE CENTERS OF RELIGIOUS AND CULTURAL LIFE OF SERBS IN ROMANIA

Summary

In the area of today's Romania, in the Romanian part of Banat, an area that territorially belongs to the Serbian Orthodox Diocese of Timisoara, in addition to 56 parish churches, there are five monasteries: Bezdin, St. George (on Brzava), Bazijaš, Zlatica and Kusić. Each of these monasteries has a rich history. The folklore tells us that some of these monasteries were founded in the 13th century, while we have documented evidence from the 16th century. In the rich history of the Serbian Orthodox Diocese of Timisoara, the Monasteries were and still are, the centres of the spiritual and cultural life of the Serbs in Romania. Many deserving bishops, metropolitans and patriarchs came from these monastic fraternities, who made a great contribution to the preservation of the religious and cultural identity of both the Serbian and Romanian people. Many deserving individuals and members of Serbian aristocratic families, contributed to the construction, renovation and beautification of these monasteries. These monasteries are places with rich iconostasis, frescoes, treasuries and libraries, where monastic and theological schools worked and more recently courses for singers and children's religious

camps, aiming to preserve the Orthodox faith and Serbian cultural identity in this area. Today, regular monastic and liturgical life takes place in four monasteries, and all monasteries are in constant spiritual and material renewal.

Keywords: Diocese of Timisoara, monasteries, Serbs in Romania, religious and cultural identity.